

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА (ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯМИ)

УДК 376-056.36:37.015.311

DOI <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-13-22>

ORCID ID: 0000-0002-2827-6805

Стеблюк С. В.,*доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації спеціальної
та інклюзивної освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

CURRENT ISSUES OF INCLUSIVE EDUCATION

У статті розкрито тенденції розвитку інклюзивної освіти в умовах реформування вітчизняної освітньої системи та визначено ключові напрями вдосконалення організації навчання дітей з особливими освітніми потребами. Сформульовано сучасне розуміння інклюзивної освіти як цілісної системи взаємодії, спрямованої на створення освітнього середовища, в якому учень / вихованець має бути почутим, прийнятим і залученим до спільної діяльності. Якість взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу визначає ефективність реалізації інклюзивної політики.

Розкрито специфіку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти відповідно до оновленого Порядку; проаналізовано окремі підходи. Висвітлено особливості організації освітнього процесу у спеціальних класах закладів загальної середньої освіти, акцентовано увагу на необхідності поєднання навчального, корекційно-розвиткового та виховного складників освітньої програми.

Зазначено, що закладам вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти необхідно тримати в полі зору зміни у нормативній базі, формувати складові професійної компетентності відповідно до сучасних змін. Цьому сприятимуть інноваційні види лекцій із включенням інформаційних хвилюнок, практичні заняття з введенням інтерактивних методів навчання, власні дослідження здобувачів освіти з проблеми.

Запропоновано практично-інтерактивну модель співпраці вчителя-предметника та асистента вчителя у 5–9 класах закладів загальної середньої освіти. Обґрунтовано роль учителя-предметника у визначенні змісту, мети, методів і засобів та очікуваних результатів навчання. З'ясовано функції асистента вчителя щодо адаптації навчального матеріалу, організації індивідуальної й групової роботи та забезпечення підтримки учнів з особливими освітніми потребами. Визначено, що ефективність запропонованої моделі забезпечується використанням інтерактивних методів навчання, дидактичних ігор інтелектуального спрямування, проєктної діяльності, роботи в малих групах і парах, які сприяють розвитку пізнавальної активності, комунікативних умінь учнів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, заклад загальної середньої освіти, інклюзивне навчання, особливі освітні потреби, практично-інтерактивна модель співпраці вчителя-предметника та асистента вчителя.

The article reveals the trends in the development of inclusive education in Ukraine in the context of reforming the education system and identifies key areas for improving the organization of education for children with special educational needs. It formulates a modern understanding of inclusive education as a holistic system of interaction aimed at creating an educational environment in which the student / pupil should be heard, accepted and involved in joint activities. The quality of interaction between all participants in the educational process determines the effectiveness of the implementation of inclusive policy. The specifics of the organization of inclusive education in secondary education institutions in accordance with the updated Procedure are revealed; individual approaches are analyzed. The features of the organization of the educational process in special classes of secondary education institutions are highlighted, attention is focused on the need to combine the educational, correctional and developmental and character-building components of the educational program. It is noted that higher education institutions, in the process of training future specialists in special education, need to keep in mind the changes in the regulatory framework, form the components of professional competence in accordance with

modern changes. This will be facilitated by innovative types of lectures with the inclusion of information minutes, practical classes with the introduction of interactive teaching methods, and students' own research on the problem.

A practical and interactive model of cooperation between a subject teacher and a teacher's assistant in grades 5–9 of general secondary education institutions is proposed. The role of the subject teacher in determining the content, objectives, methods, tools, and expected learning outcomes is substantiated. The functions of the teacher's assistant regarding the adaptation of learning materials, the organization of individual and group work, and the provision of support for students with special educational needs are clarified. It is established that the effectiveness of the proposed model is ensured through the use of interactive teaching methods, intellectually stimulating educational games, project-based activities, and work in small groups and pairs, all of which foster the development of students' cognitive engagement and communication skills.

Key words: inclusive education, general secondary education institution, inclusive learning, special educational needs, practical-interactive model of cooperation between subject teacher and teacher assistant.

Постановка актуальності проблеми. Інклюзивна освіта в Україні перебуває на етапі інтенсивного розвитку, що зумовлено як суспільними запитами забезпечення рівного доступу до навчання, виховання та розвитку дітей, так і суттєвими змінами у нормативно-правовому регулюванні цієї сфери. В сучасних умовах продовжується удосконалення механізмів організації інклюзивного навчання, діяльності команд психолого-педагогічного супроводу, інклюзивно-ресурсних центрів, розширення можливостей для забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії осіб з особливими освітніми потребами.

Оновлення нормативно-правової бази створює організаційні передумови для реалізації стратегічних цілей розвитку інклюзивної освіти. Їх концептуальне бачення відображено в Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [3], метою якої є створення умов для забезпечення доступу здобувача освіти до навчання відповідно до його індивідуальних потреб і можливостей, формування ефективної системи інклюзивного навчання на всіх рівнях освіти.

Проблема забезпечення якісної інклюзивної освіти сьогодні полягає не лише у створенні безбар'єрного освітнього середовища, а й у забезпеченні організації навчання дітей з ООП, що визначено нормативно-правовими актами. Оновлення Порядку організації інклюзивного навчання у ЗЗСО спрямоване на алгоритм створення інклюзивних класів, уточнення механізмів розроблення та реалізації індивідуальної програми розвитку, удосконалення взаємодії між закладами освіти, інклюзивно-ресурсними центрами та батьками.

Запроваджені нормативні зміни визначають нові підходи до організації освітнього процесу, діяльності вчителів, асистентів учителів і фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. Водночас ефективність реалізації законодавчих нововведень значною мірою залежить від готовності всіх учасників до їх практичного впровадження та

забезпечення якісного психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Законі України «Про освіту» інклюзивне навчання трактується як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [4].

О. Комар, В. Пісняк визначають інклюзію як довгострокову стратегію, що розглядається не як локальна ділянка роботи, а як трансдисциплінарний підхід в організації діяльності системи освіти в усіх напрямках загалом. Інклюзія стосується всіх суб'єктів освітнього процесу: дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх батьків, учнів, що нормально розвиваються, та членів їх сімей, вчителів та інших фахівців освітнього простору, адміністрації, структур додаткової освіти. Опора на цю стратегію передбачає вибудовування вертикалей здобуття освіти, а також передбачає розвиток горизонталі, яка дозволить охопити дітей з обмеженими можливостями, включаючи навіть дітей із тяжкими порушеннями [2].

Комунікативний вимір інклюзивної освіти в умовах воєнного стану є предметом вивчення Д. Цикіна, А. Дашкова, М. Ажажи. З позиції авторів, розвиток інклюзивної освіти є важливим маркером соціальної зрілості суспільства. У мирний час вона функціонує як засіб забезпечення рівних прав та можливостей для всіх учасників освітнього процесу, особливо тих, хто має особливі освітні потреби. Проте в умовах воєнного стану роль інклюзії змінюється – вона стає не лише педагогічною практикою, а й інструментом кризової підтримки, стабілізації та відновлення довіри між людьми. Післявоєнний період вимагає нових підходів до освіти, зокрема до комунікативного забезпечення інклюзії, з огляду на необхідність зміцнення, розвитку та інтеграції [7].

Сучасне розуміння інклюзивної освіти розширює межі забезпечення доступу до навчання,

виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вона постає як цілісна система взаємодії, спрямована на створення освітнього середовища, в якому учень / вихованець має бути почутим, прийнятим і залученим до спільної діяльності. Якість взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу визначає ефективність реалізації інклюзивної політики.

Мета статті: розкрити сучасні тенденції розвитку інклюзивної освіти в умовах оновлення нормативно-правового забезпечення та сформулювати власну візію цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна радикально змінила освітній ландшафт України. Для дітей з ООП бар'єри стали не лише вищими, а й різноманітнішими: від фізичної недоступності шкіл до цифрового розриву та нестачі спеціалізованої підтримки. Це окреслює ключові перешкоди та практичні шляхи їх подолання, аби забезпечити безперервність і якість інклюзивного навчання навіть у надзвичайних умовах [1].

Викладене дає підстави вважати, що в умовах воєнного стану сутність інклюзивної освіти набуває нового змісту. Вона виконує не лише освітню, а й соціально-консолідаційну функцію, сприяючи зміцненню професійної взаємодії та формуванню у дітей з ООП відчуття належності до учнівської спільноти.

Важливим кроком у вдосконаленні нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти стало ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», що викладено в новій редакції [5]. Проаналізуємо окремі підходи.

Ініціаторами організації інклюзивного навчання виступають батьки або інші законні представники дитини, які подають відповідну заяву керівникові особисто, поштою або через визначену засновником закладу освіти електронну комунікаційну систему. До заяви додається висновок ІРЦ про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, а в умовах воєнного стану допускається подання копій необхідних документів. На підставі поданої заяви та висновку інклюзивно-ресурсного центру керівник закладу освіти зобов'язаний забезпечити створення інклюзивного класу, організувати освітній процес відповідно до визначеного рівня підтримки та здійснити зарахування учня згідно з чинним порядком прийому до закладів загальної середньої освіти.

Водночас нормативно визначено, що створення інклюзивного класу є обов'язковим за наявності хоча б однієї заяви здобувача освіти, який потребує підтримки другого – п'ятого рівнів, що посилює гарантії реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття освіти за місцем проживання та забезпечує доступність інклюзивного навчання.

Урегульовано наповнюваність інклюзивних класів. Кількість учнів з особливими освітніми потребами повинна становити не більше трьох осіб, з яких: не більше одного учня, який потребує четвертого чи п'ятого рівня підтримки; не більше двох учнів, які потребують третього рівня підтримки; не більше трьох учнів, які потребують другого рівня підтримки. Учні, які потребують першого рівня підтримки, розподіляються між класами без урахування кількості таких осіб [5].

Під час дії воєнного стану, надзвичайної ситуації чи надзвичайного стану законодавством визначено граничну кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: до двох осіб, які потребують четвертого або п'ятого рівня підтримки, та до п'яти осіб, які потребують другого або третього рівня підтримки.

Для надання підтримки учням, у яких виникають труднощі під час навчання, керівник закладу освіти на підставі письмової заяви одного з батьків (іншого законного представника) учня, що складається в довільній формі, та рішення команди супроводу про надання підтримки, зафіксованого у протоколі оцінки потреби учня в наданні підтримки у закладі освіти або висновку інклюзивно-ресурсного центру приймає рішення про надання підтримки першого рівня [5].

Протокол оцінки потреб учня є обов'язковим документом, у якому відображаються результати комплексного оцінювання та визначається рівень підтримки (I–V), необхідний для забезпечення ефективного освітнього процесу.

Реалізація індивідуалізованого підходу до навчання учнів з ООП здійснюється через індивідуальну програму розвитку, що розробляється командою психолого-педагогічного супроводу за обов'язкової участі батьків або інших законних представників дитини. Документ формується протягом одного місяця з моменту початку навчання для всіх учнів, які потребують підтримки I–V рівнів та диференціюється залежно від визначеного рівня підтримки. Відтак, для учнів, які потребують першого рівня підтримки, ІПР містить відомості про учня, особливості його розвитку, особливості опанування освітньої

програми (окремих її компонентів), потреб у її адаптації, доборі ефективних методів, прийомів, засобів навчання та відповідних навчальних матеріалів.

Для здобувачів освіти з другим–п'ятим рівнями підтримки програма розробляється за уніфікованою формою та передбачає детальний опис індивідуальних освітніх цілей, необхідних адаптацій і модифікацій, індивідуальні особливості розвитку учня та цілі, завдання, очікувані результати за освітніми галузями, які планується досягти; психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, особливості процесу оцінювання.

На наше переконання, вказані підходи до розроблення ІПР й формування протоколу оцінки потреб учня сприяють координації діяльності фахівців та підвищенню ефективності психолого-педагогічного супроводу.

Зважаючи на визначені зміни, актуалізувалися дослідження щодо навчання, виховання та розвитку дітей з ООП. У першу чергу, нами акцентовано увагу на просвітницькій діяльності серед батьків, законних представників щодо навчання учнів у ЗЗСО. Закладам вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти необхідно тримати у полі зору зміни у нормативній базі, формувати складові професійної компетентності відповідно до сучасних вимог. Цьому сприятимуть інноваційні види лекцій із включенням інформаційних хвилюнок, практичні заняття з уведенням інтерактивних методів навчання, власні дослідження здобувачів освіти з проблеми.

Сьогодні актуальним залишається питання щодо функціонування спеціальних класів у ЗЗСО. У документі [6] зазначено, що освітній процес у спеціальних класах організовується відповідно до освітньої програми закладу загальної середньої освіти. Така програма передбачає окремі навчальні плани для спеціальних класів, які розробляються на основі типових освітніх програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами або інших освітніх програм, створених суб'єктами освітньої діяльності, науковими установами, фізичними чи юридичними особами.

Обов'язковими складниками освітньої програми є корекційно-розвитковий та виховний компоненти, зміст яких визначається з урахуванням особливостей психофізичного розвитку, освітніх потреб і потенційних можливостей учнів, які здобувають освіту в спеціальних класах.

Отже, ці класи діють у межах закладу загальної середньої освіти поряд із іншими, з інклюзивними в тому числі. Вважаємо за потрібне удосконалити комунікаційні зв'язки між учнівською спільнотою у рамках освітнього процесу та позакласної діяльності. Це вимагає визначення нових підходів до планування виховної діяльності закладу освіти. У процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти слід рекомендувати здобувачам розробити проекти на різну тематику, як-от: «Нова українська школа – новий якісний підхід», «Дитиноцентризм як домінанта розвитку шкільної освіти», «Виховання молоді за концепцією І. Беха» та інші. Зрозуміло, що студентам украй важливо опанувати методами навчання й виховання дітей у спеціальних класах.

Інклюзивна освіта сьогодні потребує фахівця із сформованим критичним мисленням, високим рівнем емпатії та системою знань з педагогіки, психології, педагогіки інклюзивного навчання та спецметодик на основі міждисциплінарних зв'язків. Цьому сприятиме науково-дослідницька діяльність здобувача вищої освіти, позааудиторна робота, участь у науковому гуртку в тому числі.

На наш погляд, актуальним залишається проблема моделі співпраці вчителя-предметника та асистента вчителя у 5–9 класах. Вважаємо, що однією із такої моделі може бути – практично-інтерактивна, що передбачає забезпечення принципів педагогіки партнерства, визначення спільних завдань. Учитель-предметник визначає зміст, мету та очікувані результати уроку, добирає методи, прийоми та засоби навчання, тоді як асистент адаптує навчальний матеріал, залучає дитину з ООП до групової та індивідуальної роботи, забезпечує підтримку учнів з особливими освітніми потребами.

Особливістю моделі є використання інтерактивних методів навчання: роботи в малих групах, парної взаємодії, проєктної діяльності тощо. Ігрова діяльність для учнів з ООП для 5–9 класів набуває більш інтелектуального змісту. Як приклад, дидактична гра «Віднови історичний документ». Учитель добирає історичний документ (уринок із літопису, опис історичної події) та розподіляє його на окремі смислові фрагменти. Завдання школярів – відновити текст документа, розташувавши фрагменти у правильній послідовності. Для учнів з особливими освітніми потребами рекомендуємо використовувати короткі тексти, виділяти ключові слова кольором, додавати ілюстрації чи історичні зображення як підказки.

Як показує спостереження, гра формує в учнів уміння аналізувати історичні джерела, встановлювати логічні зв'язки між подіями, розвиває мислення, увагу, пам'ять.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами окреслено сучасні

тенденції розвитку інклюзивної освіти в умовах оновлення нормативно-правового забезпечення та сформульовано власну візію цього процесу. Перспективи подальших досліджень убачаємо в удосконаленні моделей співпраці вчителя-предметника та асистента вчителя у 5–9 класах ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виклики інклюзивної освіти під час війни: проблеми та шляхи подолання. URL: <https://learning.ua/blog/inkliuzyvna-osvita-vijna/>
2. Комар О. А., Пісняк В. С. Актуальні питання інклюзивної освіти: основні вектори. *Академічні візії*. Випуск 17. 2023. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/248/212> (дата звернення: 06.07.2026)
3. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
4. Про освіту. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.07.2026)
5. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова КМУ від 5 лютого 2026 р. № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.07.2026)
6. Про затвердження Порядку утворення та умов функціонування спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. Наказ від 22.08.2024 № 1182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-24#Text> (дата звернення: 08.07.2026)
7. Цикін Д., Дашков А., Ажажа М. Інклюзивна освіта як інструмент соціальної згуртованості в умовах воєнного стану: комунікативний аспект. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. 33, С. 387–394. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb332025332703>

Стеблюк С. В.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 22.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.09.2026

